

Ko e me'a kotoa pē 'oku totonu ke ke 'ilo ki ai felāve'i mo e lēsisita ki he filí

Kuo pau ke ke lēsisita ke ke kau he filí Fale Alea 'o Nu'u Silá

Ki ha toe fakamatala ange te ke fiema'u peá ke tā ki he 0800 36 76 56 (0800 ENROL NOW) pe 'initaneti www.elections.org.nz

'Oku fakata'u tolu 'a e Fili Fale Alea 'a Nu'u Silá ke fili'i ha kau Fale Alea mo ha Pule'anga fo'ou. 'Oku hanga 'e he founnga fili MMP (Mixed Member Proportional) 'o 'oange ha faingamālie pālōti 'e ua ma'ae taha filí. Ko e taha te ke fili ai ma'ae fa'ahi fakapolitikale 'okú ke loto ke pule'angá pea ko hono uá ko ho'o fili pe pālōti ma'ae toko taha 'okú ke loto ke Fakafofonga Fale Alea mei homou Vāhenga filí (electorate). Ko e tu'asila ho nofo'angá te ne fakapapau'i 'a e feitu'u Vāhenga fili te ke kau ki aí. 'Oku 'i ai ha vāhenga fili lahi pea mo ha vāhenga fili Mauli. 'Oku 'i ai ha lisi 'o e kau filí he vāhenga fili kotoa pē. Kapau 'okú ke ta'u 18 pe lahi ange ai pea ngofua ke ke fili, pea 'oku tu'utu'uni 'e he laó kuo pau ke ke lēsisita ke ke kau he filí. Kapau 'okú ke ta'u 17 pea 'e ngofua pē ke ke lēsisita fakataimi. Ko ho'o lēsisita pē pea kuo pau ke ke tokanga 'o fakapapau'i 'oku tonu ma'u pē 'a e ngaahi fakamatala 'oku kau kia koe he lēsisitá. 'Oku ngāue 'a e kau Failēsisita Filí he New Zealand Post Ltd, mo tokanga'i ai pē 'a e 'ū lisi 'o e kau filí.

'Oku 'i loto 'a e tali ki he ngaahi fehu'i kau ki he lēsisita mo e fili.

Ko e lēsisita ki he fili

peesi 4

Te u lava 'o lēsisita?
'E ta'ofi au mei he lēsisita ki he fili?
Ko e hā 'a e 'uhinga 'oku fiema'u ai ke u lēsisita?
Te u lēsisita fēfē?
Te u ma'u mei fē ha foomu lēsisita?
Te u lava 'o lēsisita pē he 'initaneti?
Te u lava 'o lēsisita te'eki te u ta'u 18?
'Oku ou sino faingata'a'ia. 'E ma'u ha tokoni kiate au ke u lēsisita?
'Oku 'i ai hoku fāmili pe ngaahi maheni 'i muli. Te u lava 'o lēsisita kinautolu?
Ko e hā 'a e lēsisita 'ikai paaki mai?
Ko e hā 'a e meā 'oku hoko ki he'eku kole lēsisitá hili hano li fakafoki?
Ko e hā 'a e ngaahi fakamatala 'oku totonu ke u 'avé?

Ko e lēsisita Maui

peesi 8

Ko e Fili Maui
Ko e Maui Nu'u Sila au. Te u fili fēfē pe ko e lēsisita fē te u kau ki ai?
Fēfē kapau ko e Maui au pea ko 'e ku fuofua lēsisitá 'eni?
'Oku tu'o fiha 'a e fili 'a e kau Mauli?
Ko e Polinisia Pasifiki au. 'Oku lava ke u kau ki he lēsisita Mauli?

Ko e Lēsisita Fili

peesi 9

Ko e hā 'a e lēsisita fili Fale Alea?
Te u lava 'o ma'u pe sio ki ha lēsisita fili 'i fē?
Ko e hā 'a e me'a 'oku ngāue'aki ki ai 'a e ngaahi fakamatala lēsisita fili?

Ko hono tauhi ke tonu 'a e ngaahi fakamatala lēsisita 'o'ou

peesi 10

Ko e hā 'a e me'a te u faí 'o kapau 'e liliu hoku tu'asilá?
Ko e hā 'a e me'a ke faí 'o ka liliu hoku hingoá mo'eku ngāué?
Ko e hā 'a e me'a 'e hokó kapau 'e ngalo 'iate au ke fakatonutonu 'a e fakamatala fo'ou kau kiate aú?

Ko e Kemipeini Fakatonutonu 'o e lēsisita ki he fili

peesi 10

Ko e hā 'a e kemipeini fakatonutonu 'o e lēsisita ki he fili?
Ko e hā 'a e me'a te u faí 'i ha kemipeini fakatonutonu lēsisita fili?
Ko e hā 'a e me'a 'e hokó kapau he 'ikai te u fakafoki 'a e foomu fakatonutonú?
Ka ü ka ma'u ha foomu fakatonutonu 'a ha taha ia 'oku 'ikai toe nofo 'i he tu'asila ko iá pea ko e hā 'a e me'a te u faí?

Fēfē kapau he 'ikai te u ma'u 'e au ha foomu fakatonutonu?

Ko e ngata'anga 'o e ngaahi vāhenga fili

peesi 11

'Oku te'eki ke u hiki au ki ha vāhenga fili fo'ou ka kuo liliu mai e vāhenga fili 'oku ou kau ki aí. Ko e hä hono 'uhinga?

Ko e ngaahi Fili Sī'i Makehe

peesi 12

Ko e hä 'a e Fili si'i Fakafale Alea?

Ko e hä 'a e Fili Pule'anga Fakakolo?

'Oku lava ke u fili pe pālotti 'i ha Fili Fakahäloto mei he kakaí pe mei he Pule'angá?

Ko ha toe fakamatala ange

peesi 12

'E anga fēfē ha'aku ma'u ha toe fakamatala ange?

Talateu

Ko e lësisita ki he filí

Te u lava 'o lësisita?

'E ngofua ke ke lësisita pea 'e fakalao 'o kapau:

- Ko e taha sitiseni pe nofo-fonua koe 'i Nu'u Sila, pea,
- 'Okú ke ta'u 18 pe lahi ange ai, pea,
- Kuó ke nofo hohoko 'o lahi hake he ta'u tahá 'i Nu'u Sila, pea,
- 'Ikai ta'ofi koe 'aki ha fa'ahinga lelei.

'E ta'ofi au mei he lësisita ki he filí?

He 'ikai lava ke ke lësisita ki he filí kapau:

- Ko ha taha sitiseni Nu'u Sila koe pea na'á ke 'i muli koe 'o lahi hake he ta'u 'e 3 kuo hilí.
- Ko ha taha nofo-fonua Nu'u Sila koe pea ke mama'o mei Nu'u Silá ni 'o laka hake he mähina 'e 12 kuo hilí.

(*Tokanga: 'Oku 'i ai ha ni'ihí 'oku faka'atá ia mei he ongo tu'utu'uni ko'ena; hangë ko e kau ngäue fakapule'anga mo e kau tau-malu'i-fonua 'oku fekau'i kinautolu ke nau ngäue 'i muli pea kau atu ki ai mo honau fämili.)

'Oku 'i ai pë 'a e ngaahi 'uhinga kehe ke ta'ofi ai 'a e lësisita filí ka ko e tokosi'i pë 'oku 'i ai hanau kaunga ki aí. 'Oku 'osi fakahä pë ki he kau Failësisita Filí 'a e fa'ahinga 'oku ta'ofi 'e he laó ke 'oua te nau lësisitá. Ka 'oku 'i ai ha'o toe 'ü fehu'i pe tokanga ki ha me'a feläve'i mo e ta'ofi 'o ha ni'ihí ke lësisitá pea ke telefoni ki he 0800 36 76 56 (0800 ENROL NOW) pe te ke 'initaneti he - www.elections.org.nz.

Ko e hä 'a e 'uhinga 'oku fiema'u ai ke u lësisita?

Kuo pau ke ke lësisita 'o kapau 'oku ngofua ke ke lësisita ki he filí. 'Oku hanga 'e ha'o lësisita 'o 'oatu ho faingamälie ke ke päloti pe fili ai. 'Oku hanga 'e ho'o filí 'o 'oatu hao faingamälie ke ke 'ai ai ha'o lau pe ko hai 'a e kakai pe 'ü fa'ahi fakapolitikale 'oku mou loto ke fili ki Fale Alea he taimi fili Fale-Alea kotoa pë. 'Oku 'i ai foki mo ho faingamälie ke ke fili ai ha kau fakafofonga ki he pule'anga fakakoló, pea mo e ngaahi poate fakavahe ki he mo'ui lelei, pea pehë ki he ngaahi fili fakahäloto pe *referendum*.

Te u lësisita fëfë?

Fakafonu pë 'a e foomu kole lësisitá 'a ia 'oku ui ko e "Enrolling to vote: Application". KUO PAU ke ke kole ke ke lësisita 'i he lësisita ki he filí, 'o tatau ai pë kapau 'oku 'ikai te ke fie kau koe he filí.

Kapau ko ha Maui koe pe hako 'o ha Maui pea ko ho'o fuofua lēsisita 'eni ki he fili, te ke lava 'o fakahoko ai pē 'i ho'o kole lēsisitá pe ko e lēsisita fili fē 'okú ke fie kau ki aí. Te ke lava pē 'o fili pe te ke lēsisita Maui pe lēsisita fakalūkufua (General).

Te u ma'u mei fē ha foomu lēsisita?

- Fakafonu 'a e kŭponi 'i mui he tohí ni 'o lí mai pea te mau lí atu ha foomu 'e taha.
- 'Oku ma'u ta'e totongi pē meí ha Fale koloa Pōsiti Nu'u Sila (New Zealand Post Shop).
- telefoni ta'e totongi mai ki he **0800 36 76 56** pe **0800 ENROL NOW**
- Kole pe paaki meí he 'initaneti meí he 'emau uepisaiti – www.elections.org.nz.

Ko e 'osi pē hono fakafonu ho'o foomú peá ke 'ave ki ha fa'ahinga Fale koloa Pōsiti Nu'u Sila pē pe te ke lí ta'e totongi mai pē he meilí ki he:

Freepost 2 Enrol
Electoral Enrolment Centre
P O Box 190
Wellington 6015

Te u lava 'o lēsisita pē he 'initaneti?

'Io, lēsisita he uepisaiti – www.elections.org.nz – kiliki pē he “Enrol Online”. Muimui he fakahinohino 'o fakafonu 'a e 'ü me'a 'e fiema'ú. Paaki 'a e foomu kuó ke 'osi fakafonú, peá ke fakamo'oni hingoa ki ai 'o lí mai ke fakakakato ho'o lēsisitá.

Ko e founga 'e taha ko ho'o 'omai ai pē 'e koe he 'initaneti 'a e foomu ko ia kuó ke 'osi fakafonú pea te mau paaki ia 'e mautolu 'o sivi mo vakai'i pea toki lí atu ke ke sivi'i mo fakamo'oni pea toki toe lí mai.

Te u lava 'o lēsisita te'eki te u ta'u 18?

'Io, ko ho'o ta'u 17 pē kuó ke lava koe 'o “lēsisita fakaangaanga” 'aki hano fakafonu 'a e foomú 'o 'omai. Ko ho'o ta'u 18 pē kuo 'osi mahino pea pau ho'o lēsisitá.

'Oku 'i ai 'a e fakamatala fakaikiiki ange he ki'i tohi 'oku ui ko e “Enrolling to vote before you're 18” (Lēsisita ke ke fili te'eki ke ke ta'u 18) 'e ma'u atu'i ha Fale koloa Pōsiti pe telefoni ki he 0800 36 76 56 (0800 ENROL NOW)

'Oku ou sino faingata'a'ia.

'E ma'u ha tokoni kiate au ke u lēsisita?

Kapau 'okú ke faingata'a'ia fakaesino peá ke fiema'u ha tokoni ke fakafonu mo fakafoki mai ho'o foomú pea ko e me'a 'eni te ke ala fai:

- 'E ngofua pē ke fakafonu mo fakamo'oni'i ho'o foomú ha taha. 'oku 'osi lēsisita ia ke fili. Kuo pau ke ne hiki'i ho'o foomú ofi 'i he'ene fakamo'oni 'a e 'ü kupu'i lea ko 'eni “Elector Physically Disabled – signed by their direction”.

- Pē 'e fakafonu mo fakamo'oni ha'o fakafofonga fakalao. Kuo pau ke ne hiki 'i ho'o foomú 'o ofi 'i he'ene fakamo'oni 'a e ngaahi kupu'i lea ko 'eni "Elector Physically Disabled – Power of Attorney".

Kapau 'oku 'i ai hao fāmili 'oku 'ikai 'atamai lelei pea ke vakai pē na'a lava ke lēsisita. Telefoni ki he 0800 36 76 56 (0800 ENROL NOW) ke ma'u atu ha fakamatala.

'Oku 'i ai hoku fāmili pe ngaahi maheni 'i muli. Te u lava 'o lēsisita kinautolu?

Kapau 'oku ngofua ke nau lēsisita pea 'e malava pē ke ke fakafonu 'enau foomu lēsisitá. Ko e me'a 'eni te ke faí:

- Kapau ko ha taha koe kuo 'osi lēsisita ke ke fili 'e ngofua ke ke fakafonu 'enau foomú mo fakamo'oni ai. Kuo pau ke ke hiki he'enau foomú hoko ki ho'o fakamo'oni 'a'eni "Elector Overseas – signed by their direction".
- Pe, kapau 'okú ke ma'u mafai fakalao (Power of Attorney) meia nautolu pea 'oku ngofua ke ke fakafonu mo fakamo'oni he'enau foomú. Kuo pau ke ke hiki he'enau foomú hoko ki ho'o fakamo'oni 'a'eni "Elector Overseas – Power of Attorney".

'Oku fiem'u ke ke lēsisita ka ke toki lava 'o fili.

Ko e hā 'a e lēsisita 'ikai paaki mai?

Kapau 'okú ke pehē 'oku fakatu'utāmaki kiate koe ke paaki pe 'asi mai ho hingoá mo e ngaahi fakamatala kiate koé he lēsisita 'o e kakai filí, pea 'oku ngofua ke ke kole ke 'oua 'e paaki pe 'asi mai ia he lēsisita 'o e kakai filí. Kuo pau ke ke fai 'e koe ha kole makehe pea 'omai ai mo e ngaahi tohi fakamo'oni meí he fakamaau'angá (Protection Order, Restraining Order) mo e kau polisí 'o fakamahino'i mai 'oku mo'oni kuo pau ke malu'i pehe'i koe.

'Oku lahi 'a e ngaahi fakamatala mo e foomu tohi kole 'e ma'u ia meí he ki'i tohi 'oku ui ko e "Everything you need to know about the unpublished electoral roll". Ma'u atu meí ha Fale koloa Pösiti Nu'u Sila pe telefoni ki he 0800 36 76 56 (0800 ENROL NOW) ke li atu 'a e foomu mo e ü tohi fakamatala meí ai.

Ko e hā 'a e meá 'oku hoko ki he'eku kole lēsisitá hili hano li fakafoki?

'E sivi'i 'e he Failēsisita Filí ke mahino 'oku tonu 'a hono fakafonú. Ka tonu pea 'e fokotu'u leva ho hingoá ki he feitu'u vāhenga fili kuó ke nofo ai he mähina 'e taha kuo hilí. Te mau li atu ha tohi ke fakapapau'i kuó ke lēsisita.

Ki ha toe fakamatala ange te ke fiema'u peá ke tā ki he 0800 36 76 56 (0800 ENROL NOW) pe 'initaneti www.elections.org.nz

Ko e hä 'a e ngaahi fakamatala 'oku totonu ke u 'avé?

Kātaki 'o tali 'a e fehu'i kotoa pē 'oku 'oatu 'i he foomu lēsisitá, ke lava ke kakato mo tonu 'emau lēsisita koé. Ko e ngaahi fo'i fehu'i pē 'oku faka'ilonga'i 'aki ha fetu'u (*) 'e paaki atu he lisi 'o e lēsisita filí.

*HINGOA KAKATO:

'Oku fiema'u ia ko e 'uhí ke fakapapau'i 'oku tonu ho'o lēsisitá, pea lava ke fakakehekehe'i koe meí ha ni'ihí 'oku tatau homou hingoá.

'AHO FÄ'ELEI:

'Oku tokoni 'eni ke fakapapau'i 'e he lēsisitá 'okú ke ta'umotu'a fe'unga ke ke kau he filí, pea toe lava foki 'o fakakehekehe'i koe meí ha ni'ihí 'oku mou hingoa tatau.

FAKAMO'ONI HINGOA MO E 'AHO:

Kapau ko ha Maui koe pe ko ha hako 'o ha Maui pea KUO PAU ke ke fakamo'oni hingoa mo fokotu'u 'a e 'ahó 'i he tafa'aki pē 'e taha, 'a ia ko e Fili Maui pe Fili Lahi. KUO PAU KE 'OUA NA'Á KE FAKAMO'ONI FAKATOLOUA'i he ongo filí. 'Oku mahu'inga 'aupito ke ke filí. Tokanga pe ko fē 'a e Fili te ke loto ke ke filí aí. Ko hono toenga 'o e kakai Nu'u Silá ní 'oku 'ikai ko ha Maui kuo pau ke nau kau kinautolu ki he Fili Lahí pe Fakalükufuá. Kapau 'okú ke faingata'a'ia fakaesino pe te ke 'i muli pea 'oku ngofua ke fakamo'oni pē ha taha 'o fakafofonga'i koe'i he kole ke ke lēsisita ki he filí.

*TU'ASILA NOFO'ANGA PE 'API:

Ko e tu'asila 'eni 'okú ke nofo aí. Ko e tu'asila puha meili pe nofo ki 'uta 'oku 'ikai ko ha fakamatala fe'unga ia. 'Oku mau fiema'u ho tu'asila nofo'anga kakato kae lava ke fakapapau'i 'a e feitu'u vāhenga filí 'okú ke kau ki aí.

'Okú ke nofo he feitu'u 'oku tu'u ai ho 'apí ko e 'uhí ko e filí pē ia 'a'au 'i he ngaahi 'uhinga faka-e-koe pē pe fakafāmili pe ha 'uhinga kehe. Ko ha'o fa'a ki'i mama'o fakataimi ko e 'uhí ko ho'o ngäué, pe akó (pe ngäue pe ako 'a ho hoá) pea he 'ikai lau ia 'oku 'ikai te ke nofo ai. Ko e me'a mahu'ingá ko ho 'apí pe nofo'anga-tu'uma'ú 'a e 'okú ke lau ko ho 'apí.

TU'ASILA MEILI:

'Oku fiema'u 'eni kapau 'oku kehekehe ho tu'asila meilí mei ho 'apí. 'Oku fiema'u 'eni ke lava ke mau tohi atu 'i hano fakapapau'i ho'o lēsisitá.

*NGÄUÉ:

'Oku tokoni 'eni kapau 'oku hingoa tatau ha ni'ihí. 'Oku fa'a hiki'i fakanounou atu pē he lēsisitá.

KO E MAULI KOE?

Ko ha Maui pē pe ko ha hako'i Maui ke ne tali 'eni 'aki hano faka'ilonga'i 'a e siakale "Yes". Ko e kakai kehé ke nau faka'ilonga'i 'enautolu 'a e siakale "No".

'Ü FIKA TELEFONI:

'Oku 'uhinga pē 'eni ke mau kei lava 'o fetu'utaki atu 'o ka fiema'u.

KO E MAPE:

Kapau 'okú ke nofo 'i ha tu'asila 'oku 'ikai fakafika, pea 'e fiema'u ha ki'i mape ke 'ilo'i mei ai 'a e vāhenga fili 'oku totonu ke ke kau ki aí.

NE LILIU HO TU'ASILÁ KI MUÍ NI MAI?

Kātaki 'o fakafonu mai 'a e 'ü fakamatala ko 'ení kapau 'oku si'i hifo he mähina 'e taha ho'o 'i ho tu'asila lolotongá.

KO E KAU NU'U SILA 'I MULI:

Te ke fakafonu pē 'eni 'o kapau 'okú ke lolotonga 'i muli. Kātaki 'o hiki mata'itohi (print) mai pe na'á ke nofo 'i Nu'u Silá ni fakamuimui 'anefē, hiki ki muli 'anefē, pea mo e tu'asila na'á ke nofo ai 'i Nu'u Silá ni 'o laka hake he mähina 'e tahá ki mu'a pē ke hiki mei Nu'u Silá ní.

Ko e lēsisita Maui

Ko e Fili Maui

Kapau ko ha Maui koe pe hako 'o ha Maui pea 'oku ngofua ke ke lēsisita Fili Maui pe lēsisita Fili Lahi (General).

Ko e Maui Nu'u Sila au. Te u fili fēfē pe ko e lēsisita fē te u kau ki aí?

'Oku tufaki atu 'i he ta'u nima kotoa pē 'a e foomu Lēsisita Maui Pe 'Ikai (Maori Electoral Option) ki he toko taha kotoa pē 'okú ne pehē ko e Maui ia pe hako'i Maui ia. 'Oku ngāue'aki 'a e foomu ko iá ke ke fakahā ai ho lotó pe 'okú ke fie kau ki he Lēsisita Fili Maulí pe ko e Lēsisita Fili Lahí. 'Oku ui 'a e ngāue ko iá ko e Lēsisita Maui Pe 'ikai.

Fēfē kapau ko e Maui au pea ko 'e ku fuofua lēsisita 'eni?

Kapau ko ha Maui koe pea 'oku lava ke ke fili pē pe ko e Lēsisita fē 'okú ke fie lēsisita aí 'aki ha'o fakamo'oni he kongá totonu ko ia 'o e foomú 'o kau ki ho lotó. He 'ikai lava ke ke toe liliu mei ai kae 'oua kuo toe a'u ki he fili Lēsisita Maui Pe 'Iká 'oku hokó.

'Oku tu'o fiha 'a e fili 'a e kau Maulí?

'Oku fakahoko fakata'u nima 'a e fili Lësisita Maulí Pe 'Tkaí 'i ha mähina 'e fä pea ko e faingamälie ia 'oku foaki ki he kau Maulí ke nau fili pe toe fakakaukau'i ai 'a e lësisita fili 'oku nau fie kau ki aí.

Ko e Polinia Pasifiki au. 'Oku lava ke u kau ki he lësisita Maulí?

'Tkaí. Ko e kau Maulí pë mo honau hakó 'oku lava ke nau kau ki aí. Ko e kau Kuki 'Ailaní mo e kakai Pasifiki kehé kuo pau ke nau kau kinautolu ki he Lësisita Fili Lahí. 'E ma'u ha ngaahi fakamatala fakaikiiki ange meí he ki'i tohi "Enrolling to vote as a New Zealand Maori".

Ko e Lësisita Fili

'E ma'u ha toe fakamatala ange 'aki ha'o tä ki he 0800 36 76 56 pe (0800 ENROL NOW) pe ko e 'initaneti www.elections.org.nz

Ko e hä 'a e lësisita fili Fale Alea?

'Oku lësisita ai 'a e toko taha kotoa pë 'i he vāhenga fili. 'Oku hiki ai honau hingoa, tu'asilā nofo'angá mo 'enau ngāué. 'Oku 'i ai 'a e totonu 'a e taha kotoa pë ke sio pe lau 'a e lësisita ko iá. 'Oku paaki fakata'u pë 'a e lësisita ko iá tuku kehe 'a e ta'u Fili Fale Aleá. 'Oku paaki ha lësisita ia 'e ua 'i he ta'u Fili Fale Aleá, 'a ia ko e 'uluakí, 'e paaki ia ke fakapapau'i 'e he taha kotoa pë 'oku tonu matematē honau lësisitá, pea ko hono tu'o uá ë 'a ia 'oku ngāue'aki 'i he 'aho Fili Fale Aleá.

Te u lava 'o ma'u pe sio ki ha lësisita fili 'i fē?

'Oku 'i ai 'a e tatau 'o e lësisita fili 'i he 'ofisi kotoa pë 'o e Failësisitá pea mo e laipeli fakakolo kotoa pë. 'Oku toe 'i ai foki 'i he Fale koloa Pösiti 'Ofisi kotoa pë 'a e Lësisita Mauli pe Lësisita Lahi 'o e Vāhenga fili ko ai 'o e feitu'u 'oku tu'u aí pea pehē ki he ngaahi vāhenga fili ofi mai he feitu'u ko iá.

Ko e founga 'e taha hono fakapapau'i ko e 'initaneti 'i he 'emau uepisaiti – www.elections.org.nz.

Ko e hä 'a e me'a 'oku ngāue'aki ki ai 'a e ngaahi fakamatala lësisita fili?

Ko e 'ü fakamatala pë 'oku 'asi 'i he lësisita 'i homou vāhengafilí, ko ho hingoa, tu'asilā mo ho'o ngāué. 'Oku ngofua ke lau ia pe sio ki ai ha taha pë he kakaí. Ko e 'ü fakamatala ko iá kau atu ki ai ho ta'u motu'á, tu'asilá, pea ko ha Mauli koe pe 'ikai, 'oku ngofua ke 'oatu ia ki he ngaahi fakatotolo fakasaienisi pe mo'ui-lelei, pehē ki ha kau kanititeiti, kau mēmipa Fale Alea pe ha fa'ahifakapolitikale. 'Oku ngofua ke 'oatu foki mo e ngaahi fakamatalá ni ki he ngaahi pule'anga fakakoló ke ngāue'aki he 'enau fili poate mo'ui-lelei fakavahé, ngaahi savea mo e filifakahālotu. 'Oku fili foki 'a e lisi 'o e kau sulá mei he lësisita ko ení.

Ko hono tauhi ke tonu 'a e ngaahi fakamatala lēsisita 'o'ou.

Ko e hā 'a e me'a te u faí 'o kapau 'e liliu hoku tu'asilá?

Ki mu'a ke ke hikí, hanga 'o fakafonu 'a e foomu liliu tu'asila 'oku ui ko e “Mail Re-direction Request” 'i ha Fale Pösiti koloa 'Ofisí. 'E lí atu ho'o meilí ki ho tu'asila fo'ou, pea te mau fakahoko ki he Failēsisitá 'o kau ki ho'o hikí pe tu'asila fo'ou.

Kapau 'okú ke hiki pē koe 'i he loto vāhenga fili tatau pē 'okú ke lolotonga nofo pē 'i aí pea 'e liliu pē 'e he Failēsisitá pe fakatonutonu ho tu'asilá pea toe lí atu kiāte koe ha tohi ke fakapapau'i 'a e liliu na'e faí.

Kā 'o kapau te ke hiki koe ki ha vāhenga fili kehe, pea 'e lí atu leva ha foomu fakatonutonu kuo 'osi paaki atu 'a e ngaahi liliu fo'ou, ke ke sivi pe 'oku tonu, peá ke ke fakamo'oni hingoa ki ai pea lí fakafoki mai. 'E toe fakapapau'i 'e he Failēsisitá 'a e ngaahi fakamatala 'o kau kia koé 'i hano ma'u 'o e foomu kō iá 'o lēsisita koe pea lí atu 'a e tohi fakapapau'i kuo 'osi lēsisita koe.

Ka 'ikai ma'u 'e he Failēsisitá ho hingoá 'i he Lēsisitá pea 'e lí atu leva he meilí ha foomu lēsisita fili ki ho tu'asila fo'ou.

Ka 'ikai ia peá ke fakafonu pē ha foomu fo'ou pe te ke liliu pē ho tu'asilá he 'initaneti he www.elections.org.nz

Ko e hā 'a e me'a ke faí 'o ka liliu hoku hingoá mo'eku ngāué?

Ka liliu ho hingoá pe ko ho'o ngāué peá ke tohi 'o fakahoko he vave tahá ki he Failēsisitá. Peá 'o ka 'ikai peá ke fakahoko pē 'a e liliu pe fakatonutonu fo'ou 'i he 'initaneti he – www.elections.org.nz.

Ko e hā 'a e me'a 'e hokó kapau 'e ngalo 'iate au ke fakatonutonu 'a e fakamatala fo'ou kau kiāte aú?

Ka ngalo 'iate koe ke fakahoko mai 'a e liliu kuo hokó pea 'e malava pē ke motuhia 'a e fetu'utaki mo koé 'o 'ikai lava ha fetu'utaki atu he taimi 'o e kemipeini fakatonutonu, pea 'e to'o leva ho hingoá meí he lēsisitá. Te ke toe lēsisita fo'ou leva.

Ko e Kemipeini Fakatonutonu 'o e lēsisita ki he filí

Ko e hā 'a e kemipeini fakatonutonu 'o e lēsisita ki he filí?

'Oku lauiafe 'a e kakai Nu'u Sila 'oku nau liliu 'enau mo'uí he ta'u kotoa pē. 'Oku hiki e ni'ihí, mali e ni'ihí pea liliu ngāue 'a e ni'ihí. 'Oku foki mai ha ni'ihí meí muli pea taimi 'e ni'ihí 'oku 'ikai ke nau fakahoko 'enautolu ki he Failēsisitá 'a e liliu 'oku hokó.

Ko e 'uhinga ia 'oku mau fakahoko ma'u ai pē 'a e ngaahi kemipeini ke fakatonutonu 'a e ngaahi fakamatala kau ki he lēsisita filí. Ko ia ai kuo pau ke sivi'i mo fakatonutonu 'e he taha kotoa pē 'a e ngaahi fakamatala taki taha 'o kau kiāte ia koe 'uhí ke hanga 'e

he Failësisitá 'o fakahoko 'a e ngaahi liliu kotoa pë 'oku fiema'u ke maau ki he lësisita fili fo'ou ka hokó.

Ko e hä 'a e me'a te u faí 'i ha kemipeini fakatonutonu lësisita fili?

Te ke sivi'i pea liliu ha fakamatala 'e fiema'u ke liliu. 'Oku tokoni 'a e Failësisitá 'aki hano li atu he meilí ha foomu ki he taha kotoa pë 'oku tu'u hono hingoá he lësisita fili fakamuimuí. 'E hä atu he foomu fakatonutonú 'a e ngaahi fakamatala pë ko ë 'oku 'osi ma'u pë ho lëkootí. 'Oku 'i ai pë he foomú 'a e konga ke hiki ai ha fakatonutonu 'e fiema'u ke fai. Ka lava ia 'o ka fiema'u peá ke fakamo'oni hingoa ki ai mo hiki 'a e 'ahó pea ngäue'aki 'a e sila-tali 'oku 'oatú ke toe li fakafoki ai ki he Failësisitá. Kapau 'oku 'ikai ha liliu ia ki ha fakamatala pea 'oua 'e toe fai ha me'a hë 'e te ke kei lësisita pe koe 'aki 'a e ngaahi fakamatala 'oku hä atu he foomu fakatonutonu na'e li atú.

Ko e hä 'a e me'a 'e hokó kapau he 'ikai te u fakafoki 'a e foomu fakatonutonú?

Te ke kei lësisita pë 'aki 'a e ngaahi fakamatala 'oku hä atu he foomu fakatonutonú.

Ka ü ka ma'u ha foomu fakatonutonu 'a ha taha ia 'oku 'ikai toe nofo 'i he tu'asila ko iá pea ko e hä 'a e me'a te u faí?

'Oku totonu ke ke li ki he tu'asila fo'ou 'o e taha ko iá pea kapau 'oku 'ikai te ke 'ilo'i hono tu'asila fo'ou pea hiki'i he silá 'a e "Gone no address" pea li fakafoki he meilí. 'E fakafoki leva ia ki he Failësisitá pea te ne to'o leva 'a e hingoa 'o e taha ko iá meí he lësisitá.

Fëfë kapau he 'ikai te u ma'u 'e au ha foomu fakatonutonu?

Kuo pau leva ke ke fakafonu ha foomu lësisita fo'ou. Ko 'ene ma'u pë 'e he Failësisitá ho'o foomú 'o ka kakato hono fakafonú pea 'e tu'u leva ho hingoá 'i he lësisita ki he filí.

Ko e ngata'anga 'o e ngaahi vāhenga filí

'Oku te'eki ke u hiki au ki ha vāhenga fili fo'ou ka kuo liliu mai e vāhenga fili 'oku ou kau ki ai. Ko e hä hono 'uhinga?

'Oku pau ke meimei potupotutatau 'a e tokolahi 'o e vāhenga fili kotoa pë. Neongo ia kā 'e 'i ai 'a e ngaahi vāhenga fili 'e ni'ihí 'e tupu tokolahi ange pea tokosi'i ange 'a e ni'ihí, pea pau ai ke feliuliuaki pe hikihikikau'ä 'a e ngaahi vāhenga filí.

Ko e 'osi ma'u pë 'a e tohi kakaí he ta'u 'e nima kotoa pë pea 'oku fai leva hono vakai'i 'a e fakangatangata 'o e ngaahi vāhenga filí. Ka tupu tokolahi fau ha vāhenga fili pea 'e liliu leva 'a e ngāta'anga 'o e vāhenga fili ko iá ke meimei potupotutatau pë mo e ngaahi vāhenga fili kehé, pea ke nau meimei tokolahi tatau pë. 'E ngäue'aki leva 'a e ngaahi fokotu'utu'u fo'ou ko iá ki he fili ka hokó.

Ko e ngaahi Fili Si'i Makehe

Ko e hä 'a e Fili-si'i Fakafale Alea?

'Oku 'i ai 'a e taimi 'e ni'ihii 'e 'ikai 'i ai ha fakafofonga Fale Alea ia 'i ha vāhenga fili te'eki taimi ke fai ha Fili Fale Alea ia. 'Oku fiema'u leva ia ke fili 'e he kakai 'o e vāhenga fili ko iā hanau fakafofonga Fale Alea. 'Oku lau leva 'a e fili makehe ko iā ko e Fili-Si'i (By-election). 'E ngāue'aki leva 'a e lēsisita fakamuimui tahā ki he fili-si'i ko iā.

Ko e hä 'a e fili pule'anga fakakolo?

Ko ho'o lēsisita pē ki he Fili Fale Alea ko e lava ai pē ia ho'o lēsisita ki he Fili Fakakolō pe Kaunisila Fakakolō. 'Oku 'uhinga leva ia 'okú ke lava pē 'o fili he Fili Fakakolō mo e Poate Fakavahe ki he Mo'ui Lelei. 'Oku kau ai pē ki ai 'a e Fili 'o e Pule Kolo (mayor) ma'ae kolo pe vahe, poate fakakolo, poate fakavahe ki he mo'ui lelei pehē ki he ngaahi kupu kehekehe mo e ngaahi talāsiti.

'Oku lava ke u fili pe pāloti 'i ha Fili Fakahāloto mei he kakai pe mei he Pule'angá?

'To ko ho'o lēsisita pē he Fili Falealea ko ho'o kau ai pē ia he lēsisita ki ha fili fakahāloto mei he kakai pe mei he pule'angá. (Citizens / Government Initiated referenda).

Ko ha toe fakamatala ange

'E ange fēfē ha'aku ma'u ha toe fakamatala ange?

'E ma'u ha toe fakamatala ange ki he lēsisita 'aki ha'o:

- Telefoni ta'e totongi ki he 0800 36 76 56 (0800 ENROL NOW).
- 'initaneti www.elections.org.nz
- lau 'o e fanga ki'i tohi fakamatala
  - Me'a kotoa pē 'okú ke fie'ilo kau ki he lēsisita 'oku 'ikai paaki atu*
  - Lēsisita te'eki hoko ho ta'u 18*
  - Lēsisita ke ke fili Maui*

*ma'u mei he Fale koloa Pōsiti 'Ofisi pe mei he 'Ofisi 'o e Failēsisita Filí.

Mälö ho'o lau 'a e ki'i tohi ni.

'Ofa pē ne tali atu ai ho'o 'ü feheu'i kotoa pē 'o kau ki he Lēsisita ki he Filí.

Ka 'okú ke toe fiema'u ha toe fakamatala ange pea ke telefoni ta'e totongi ki he 0800 36 76 56 (0800 ENROL NOW) pe ko e 'initaneti he www.elections.org.nz